

IV. B É L A BIRTOKPOLITIKÁJA

Diákköri dolgozat

Készítette:

Rákos István

IV.évf. magyar-történelem
szakos hallgató

JATE Bölcsészettudományi
Kara

BEVEZETÉS

A Rogerius által kialakított szemlélet IV. Béla birtokvisszavételeiben látja a muhi vereség bekövetkezésének egyik döntő okát. A köztudatunkban erősebb volt a tisztelet a második honalapítónak nevezett IV. Béla iránt, mintsem személye és politikájának felelősségének felvétele a tatárjárás katasztrófájának bekövetkezése miatt. Béla 1241 utáni politikájának kimunkáltságához képest aránytalanul és igazságtalanul mellőzöttnek tarthatjuk az 1241 előtti. Figyelmünk ezért fordult a birtokvisszavételekre, amelyek trónra kerülése előtt és 1235 után is Béla politikájának középpontjában álltak.

IV. Béla birtokrestaurációs törekvése csak egyik epizódja Árpád-házi királyaink hasonló tendenciáinak. Élt az uralkodói javak visszavételével Kálmán és II. István, élt IV. Béla rex iuniorként és királyként, végül III. András is. Ezeket az akciókat minden esetben a királyi birtokok időről időre bekövetkező számottevő megcsappanása indokolhatja. A visszavételek a felfokozott adományozások reakciójaként, mintegy azok negatív tükörképeiként jelentkeztek. E visszavételek különböző időkben - a mindenkori gazdasági és politikai helyzet által determináltan - különböző nagyságrendűek voltak. Különösen kiemelkednek IV. Béla visszavételei, amelyek felérttek az országos politika szintjéig, s hosszú évekre a királyi politika tengelyében álltak. IV. Béla több szakaszban, azaz hullámban végrehajtott visszavételei közül csak két etap kiragadására vállalkozhattunk. Ezt a témaválasztást a csaknem teljes szakirodalmi kimunkálatlanság és e hullámok Béla politikáján belül elfoglalt kardinális helyzete indokolja. Szerfelett érdekes feladat a birtokrestaurációs oklevelek arengainak vizsgálata, mert az ott lefektetett általános elvek primér módon tolmácsolják

IV. Bélának és körének elszánását e politika véghezvitelére, betekintést engednek nyújtani e politika ama korabeli elvi megindokolásába.

Arengák

IV. Béla mindkét hullám okleveleiben azt tüzi ki célul, hogy az országot abba az állapotba juttassa vissza, amelyben a jó emlékü - azaz III. - Béla király idejében volt.¹ A visszavétel okát az arengák abban jelölik meg, hogy a közvetlen elődök /Imre és II. András/ alatt tett felesleges és haszontalan adományok révén a királyi korona joga csaknem teljességgel semmivé vált.² Béla nem törekszik az összes adomány visszavételére, egyrészt a III. Béla "által adott és engedélyezett birtokokat és a stabilitást" szentnek tekinti, másrészt a megadományozott fél érdemeit teszi a visszavétel, azaz a birtokbirás mércéjévé.³

Különbség mutatkozik a két szakasz között a visszavétel kiterjedtségében. Az első hullámban csak a világiaknak tett örökadományokhoz kíván nyulni, az egyház birtokainak épségét garantálja.⁴ Az, hogy Kálmán szlavén herceg egyik 1237-es oklevele mindenkire vonatkozó visszavonásról ad hirt,⁵ teljes összhangban van Béla akkori politikájával, hiszen a második hullámban törekvésének sikere érdekében a visszavételt - az országos közvélemény nyomására - kiterjeszti az egyháznak tett adományokra is, bár a folyamat sikeres lezáródása után elégtételt ígér a klérusnak.⁶ Egyik 1250-ből származó oklevelében mindkét hullámot érintve értékeli a rekonstrukciót. Amíg ifjabb királyként tevékenykedett, addig tekintettel kellett lennie II. Andrássra és környezetére. Atyja halála után viszont erősebb kézzel /"validiere manu"/⁷ foghatott az örökadományok visszavételéhez.

A visszavétel idejére és területi kiterjedtségére vonatkozó fejezeteket helyhiány miatt nem tudjuk teljességükben

közölni, csupán a dolgozat megértése érdekében fontosnak tartott adatok, következtetések közlésére szoritkozunk.

Az első hullám 1228-1231-ig, a második 1236-1239-ig tartott. A második hullám első számú kiváltó okaként az hozható fel, hogy egyrészt az 1231-ben zárult első hullám - nem utolsó sorban ellenzéki-politikai akció volta miatt is - korlátozott maradt, másrészt egyébként is gyér eredményeit jórészt még II. András felszámolta.

A visszavétel területére vonatkozóan a leglényegesebb ponton nem látunk különbséget: mindkét hullámban országos szintű, az egész országot átfogó rendezésről beszélhetünk.

Milyen birtokokat vesz vissza?

1228-31 között kizárólag a felesleges és haszontalan örökadományokról van szó az arengákban.⁸ Az örökadományok kategóriájába tartozó örökbirtokokról, a várak földjeiről,⁹ és a földek privilégiumairól tudósítanak egyes oklevelek. Ezzel szemben már 1236-tól kezdve a földbirák megvizsgálják az egyház, a serviennek, a castrensisek, az udvarnokok, a királyné népei és más különböző helyzetű elemek földjeit.¹⁰ Természetesen továbbra is az örökadományok visszavétele dominál.¹¹ Az udvarnokok és más királyi népek földjei nyomatékosabban szerepelnek a második hullámban.¹² Megvizsgálják a jogtalanul magántulajdonba került adomány nélküli királyi birtokokat is.¹³

Az arengák felsorolásai rendkívül sokoldalú visszavételi célkitűzésekről tanuskodnak, azt a benyomást keltik, hogy generális birtokjogvizsgálatról van szó az első hullámhoz képest.

A visszavétel mértéke

Az első hullámban érintett főrangúak birtokait figyelembevéve a visszavételt nagymértvűnek kell tekintenünk. Miklós comes birtokairól rendelkezésünkre álló adatok módot adnak statisztikai összegzésre, e szerint Csanád, Arad, Temes, Zaránd és Fehér megyékben 16 birtokát vette vissza.

Ezzel szemben csak 11 birtokát erősítette meg Csanád, Krassó, Zaránd Fehér és Sopron megyékben.

A második hullámról közvetlen, statisztikai összegzésre módot nyújtó adatok nem állnak rendelkezésre, viszont két vonatkozásban is kiterjedtnek mondható: egyrészt szélességében különböző társadalmi és jogállású elemeket érintett, másrészt mélységében is nagymérvű lehetett, mert egyaránt szegénységet idézett elő az egyháznál és a kisebb magánbirtokosoknál.¹⁴

Pauler Gyula általános elégedetlenségről ír és Rogeriusra támaszkodva eltulozza a visszavétel nagyságát: "Mert akik dusak és hatalmasak valának és töméntelen sokaságot hordának magukkal, egymagukat alig birták fentartani."¹⁵ Bár Béla birtokvisszavételei olykor nem nélkülözik az erős kéz politikáját, mégsem lehet szó arról, hogy birtokosok földönfutókká váltak volna. Béla Dechyn esérében felülvizsgálja saját döntését, és megélhetést biztosító mértékben visszaad az elvett földből. Az egyház esetében ugyanígy jár el. Mindenkinek hagyott meg valamelyest birtokot, személyi vonatkozásban szó sincs totális elvételről. Pauler Gyula beállítása az osztályviszonyok félreismeréséről tanuskodik, hiszen semmi esetre sem lehet - még a birtokvisszavételi politika következtében sem - IV. Bélából XIII. századi Aba Sámuelt faragni. Maga Béla legkevésbé sem törekedett a főurak és serviensek gazdasági tönkretételére, legfeljebb arról lehet szó, hogy mélyíteni igyekezett a királyi hatalmat azoktól elválasztó gazdasági szakadékot. Persze, érthető módon a király eme törekvése nem nyerte el a birtokosok tetszését, s erről mint a magyarok általános elégedetlenségéről beszél Rogerius, azaz a középkori történetírók szokásos módján a nemesi sérelmeket országos sérelmekké növeli.

Kiknek az adományát vette vissza?

Mindkét hullámban IV. Béla sorra megerősítette III. Béla régi adományait, "mert a régiségnek akarván eleget tenni és nem akarván semmiben sem kisebbiteni az őszük által adott és engedélyezett birtokokat és a stabilitást, hogy elődeink valódi utánczóiként tűnjünk fel..."¹⁶ 1237-ben is a "szerencsés emlékezetű Béla király" alatti állapotba rendelte el visszajuttatni a királyságot.¹⁷ Ezt a politikai elvet mindkét hullámban betartotta. A visszavett örökadományok kizárólag a közvetlen elődöknek nevezett Imrétől¹⁸ és II. Andrástól¹⁹ származtak. IV. Béla tisztán láthatta, hogy a királyi hatalom tulsulya, ill. a királyi hatalom erőegyensúlyt teremtő pozíciója III. Béla alatt és után csökkent olyannyira, hogy Imre és András alatt hatalmas királyi birtoktestek jutottak idegen kézre. Ha összevetjük Imre és II. András adományait, azt állapíthatjuk meg, hogy András - nem utolsó sorban uralma hosszúságából adódóan is - többszörösét adományozta el az Imre alattiaknak. Különösen az 1210-es évek végén²⁰ és az 1220-as években, az Aranybullát követően váltak óriási arányuakká a birtokadományozások. IV. Béla politikájának egyik ellentmondása az, hogy miközben folyik a visszavétel, maga is adományoz hiveinek.²¹

A visszavétel mechanizmusa

Az első hullámról összefoglalóan annyit mondhatunk, hogy kezdetben nincs kiforrott mechanizmus, az állandósuló formák csak fokozatosan alakulnak ki. Egymás mellett szerepelnek különböző módozatok /az ifjabb király jelenléte, "helyszinre szállás", földbirák kiküldése/, amelyek közül egyik sem vált kizárólagosan uralkodóvá.

1236-39 között egyetlen forma, a földbirák testületének megyéenkénti kiküldése dominál. A testületek lét-

számát átlagosan 6 főben állapíthatjuk meg, tagjai közt szerepelt az adott megye comese/ vitás kérdésben a szomszédos megye comese is/, az egyház főpapja /érsek, püspök, esperes/ és még 2-4 személy.

A várelemek és más királyi népek szerepe a
birtokvisszavételekben

Mind az első mind a második hullámban jelentős szerepet kaptak a várelemek és más királyi népek, akik a birtokhovatartozás eldöntésébe igyekeztek beleszólni. Jelentősen segítették a rekonstrukciót - amennyiben az egyes földek királyi eredetére, várföld stb. jellegére hívták fel Béla figyelmét, ill. a földbirák figyelmét. A király és a köztük kialakult viszonyra próbálunk még választ adni a továbbiakban.

Adatok bizonyítják azt, hogy mielőtt tudatos királyi visszavételi politika kezdődött volna, a várelemek ösztönösen törekedtek a várföldek megmentésére. Mint már utaltunk rá, eme elemek tetteikben megnyilvánuló elégedetlensége is ösztönözhetette az ifjabb királyi, majd királyi birtokrekonstrukciós folyamat megindítását. A várföldek megmentésének egyik módja a birtok kisajátításának kísérlete volt. II. András 1217-ben Tamásnak adta a nógrádi vár Lengend földjét, ennek felét Vilmos várjobbágy magának nyilvánította. Miként II. András, úgy a rex isniior is elutasította Vilmos jogigényét.²² A soproni és borsodi várjobbágyok Bélától függetlenül igen cselekvően vettek részt az akcióban.²³ Alkalmnak tekintették az örökadományok visszavételét arra, hogy a várbirtokot erősítsék, vagy a saját birtokukat gyarapítsák. Az említett esetekben nem volt jogalapjuk a birtokszerzésre. IV. Béla el is határolta magát tőlük amikor ellenük ültött. Más esetekben volt jogalapjuk a fellépésre, ilyenkor IV. Bélánál következetesebben harcoltak

a visszavételért, miként a soproni várjobbágyok, amikor Oslu comestól visszakövetelték a Noweg nevű volt várföldet, amit Oslu II. Andrásitól kapott.²⁴ Ezek a birtokok egykor a várföld részét képezték. A király tulajdonjoga közvetlenül nem volt tudatukban, tulajdonosnak a várat, ezt a személytelen tulajdonost tekintették.²⁵ A következetes visszavételért folytatott harcuk eleve igazolja azt, hogy nem beszélhetünk az első hullámban teljes visszavételről. Aktiv bekapcsolódásuk ekkor még önálló akciónak tekinthető annál is inkább, mert, a király velük szemben hozott döntést.

Ami a várelemeket illeti, 1228-31 között csak várjobbágyokról találunk adatokat, a várnépekről nem. Ellenben más királyi népek közül az udvarnokok mozgolódásáról olvashatunk. Az udvardi udvarnokok ütköztek össze a garamszentbenedeki egyházzal. Ezek régóta az egyház tulajdonába tartoztak. 1228-ban megtagadták a szolgálatot. /Lehetséges, hogy már a visszavétel hírére?/ II. András a szolgákat Garamszentbenedeknek ítélte. 1229-ben ezt az oklevelet IV. Bélával is megerősítette a mondott egyház, bizonyára attól félve, hogy miután a birtokvisszavétel odaért /és nemcsak a hire, mint 1228-ban!/, ismét megmozdulhatnak az udvarnokok és a szolgálat megtagadásával a királyhoz való tartozásukat deklarálják.²⁶ Béla ellenük is fellépett amikor szentesítette az egyházhoz való tartozásukat.

A II. hullámba a várelemek jóval nagyobb arányban kapcsolódtak be, mint az elsőbe. Megszaporodtak a Váradi Regestrumhoz hasonló statusperek. Várjobbágyok, castrensisek és más királyi népek perlekedtek az egyházzal és a világiakkal.

A Monor falubeli várjobbágyok Monch dékánál és szerzetes testvéreivel perlekedtek Monor birtokáért, amely határos volt földjükkel. Az öröklés itt is kizárta a várhoz tartozást, egyben a várjobbágyok igényének jogosságát.²⁷ A Crusen falubeli, a barsi várhoz tartozók a garamszentbenedeki apáttal ütköztek össze a Kovácsi /Cuacha/ nevű föld miatt. Tulajdonjogukat éppen az öröklött föld címén próbálták iga-

zolni. Oklevél híján alulmaradtak.²⁸ Megállapítható, hogy a várelemek és más királyi népek birtokainak közelében fekvő, azokkal határos, eredetileg hozzájuk tartozó földek ezek zaklatásainak voltak kitéve, s ezért iparkodtak tulajdonosaik, még ha ténylegesen jogos tulajdonuk volt, "bízatos határokkal" elkülöníteni tőlük.²⁹ Az ilyen esetek közvetett módon igazolják a várnépek, az udvarnokok és a király "összes népe" aktiv kezdeményezéseit, amit maga a király fékezni kényszerült.

A II. hullámban sem találunk összhangot a király és népei között. A barsi vár jobbágysai még 1226-ban elfoglalták Goznucha vámjának harmadrészét, mondván, hogy abban a vámban a garamszentbenedeki monostort semmi jog nem illeti meg. Királyi közbelépésre később visszaadták.³⁰ Ezek a várjobbágyok már nemcsak a birtokok, hanem más királyi jövedelemforrások visszaállítására /megszerzésére!/ is törekedtek, nem függetlenül az első hullámtól. Amikor 1238-ra erősen lecsökkent a birtokvisszavétel ereje, még mindig ki akarták használni a lehetőséget egyházi birtokok elvételére. A földbírák Nógrád megyében az ő követésükre pártosan elvették az egyház Tusnapja nevű földjét s cserébe adták Ruhman felét, amely rosszabb minőségű volt. Erről a király oklevelet állított ki. A kényszerű csere annyira sérelmes volt az egyház számára, hogy a nádornál kieszközték az eredeti állapot visszaállítását.³¹

1236-39 között is két tendencia mutatkozott a várjobbágyok akcióiban, egyrészt a várat erősítették, másrészt saját tulajdonuk gyarapítására használták ki az alkalmat. A szatmári, Mátyás és Miklós nevű várjobbágyok a szerzett földet eladhatták, vagy hitbérbe adhatták. Ez jelzi azt, hogy a várföld egy része már várjobbágyi magántulajdonba ment át, vagy legalább is a magántulajdonnáválás irányába haladt.³² Ez a nemesi magántulajdonnáválásnak az a stádiuma, amikor már maguk a megtollasodott várjobbágyok sem értettek egyet a visszavétel olyan formájával, hogy a már egyszer elkülönített várjobbágyi földek ismét differenciálatlan

/várnépekkel közös/ várföldek legyenek.³³ Itt szükségszerűen összeütköztek IV. Bélával, aki a várak restaurálásakor nem engedhette meg a királyi várbirtok kárára menő birtokvesztést. Azt a jogi előnyüket használták ki, amellyel a castransisektől különböztek; nevezetesen a király nem adományozhatta el őket. Igyekeztek a serviensek jogállását elnyerni és nemesként fellépni /"tam iobagionibus castris, quám aliis mobilibus"./³⁴

Közvetlenül az akció beindulásakor a Somogy megyei Borchod falu várnépei várföldnek nyilvánították, Georgius comes örökség jogán birtokolt földjénekegy részét.³⁵ A várnépek mozgalmi végig kísérhették az egész visszavételt, mert még 1239-ben is olvashatunk arról, hogy a szolgagyőri, a bányai és a komáromi várnépek visszakapták a várföld egy részét, amit adományból az esztergomi érsek birtokolt.³⁶ A mosoni castrensisek hasonló akciója a hantai egyházzal szemben nem vezetett tartós eredményre, mert IV. Béla ismét visszaadta a birtokot a mondott egyháznak.³⁷

Az udvarnokok mint a visszavétel aktív kezdeményezői szerepeltek a várelemekkel egy sorban.³⁸ A földbirák kénytelenek voltak udvarnok földek visszavételével is foglalkozni. A huinári udvarnokok Miklóssal, Ugrin esztergomi érsek testvérével perpekedtek. Nyilván szegénységük miatt jogtalanul kívánták az általuk eladott földjeiket visszaszerezni. A birák pártosan nekik adtak igazat, de Miklós sikerrel fellebbezett a székesfehérvári káptalanhoz.³⁹ A poluznuci udvarnokok átmenetileg kapták csak vissza a hantai egyháztól poluznuci birtokukat. Béla 1238-39-re erősen visszatáncolt a birtokvisszavételi politika következetességét illetően - ezt több esetben láttuk - s a földeket visszaadta az egyháznak.⁴⁰

, Más királyi népek is felhasználták a visszavételt birtokszerzésre. A Chus falubeli királyi lovászok birói ítélet nélkül foglalták el Ladomer comes földjét. A perben alulmaradtak.⁴¹ Róbert esztergomi érsek 1236-ban az esztergomi egyháztól a lovászok által elragadott földet állított vissza.⁴²

Összefoglalóan annyit mondhatunk a második hullámról, hogy a várelemek bekapcsolódása a visszavételi politikába sokkal szélesebbkörű volt. Mozgalmak továbbra is különálló, de egyes jogos esetekben egyetértés mutatkozott IV. Béla hasonló törekvésével. A köztük levő viszonyt az határozta meg, hogy volt-e joguk a követelt birtokra, s hogy kizárólag a királyi birtokot erősítették-e. Ellenkező esetekben alulmaradtak az egyházzal, a világiakkal és a királlyal szemben. Ilyen esetek a Váradi Regestrumhoz hasonló státuszpercek voltak, amelyek az ország nyugati részén éppugy előfordultak, mint Erdélyben, továbbá azok a törekvések, amelyekkel saját birtokaikat próbálták gyarapítani. A várföldek magántulajdonná válása megkezdődött, s a várjobbágyok kísérletet tettek a serviensi jogállás elnyerésére. A restaurált királyi hatalom még erősnek bizonyult ezekkel a törekvésekkel szemben. A várelemek mindkét hullámban a birtokvisszavétel mintegy nem hivatalos, de rendkívül hevesenténykedő motorját képezték.

A visszavétel következményei

A következőkben azt kell megvizsgálunk, hogy IV. Béla birtokpolitikája mennyiben érte el célját, mennyire volt eredményes. Már 1232-ben II. András a többször emlegetett Csák nembeli Miklós 1230-ban elvett birtokainak nagy részét visszaadta.⁴³ Sebes és Sándor comerektől 1231-ben elvett birtokokat II. András még ugyanabban az évben visszaadta.⁴⁴ Eredetükeg tekintve valamennyi várföld volt. IV. Béla a visszavétel során sok birtokot erősített meg. Ezek III. Bélától, Imrétől, II. Andrástól és magától IV. Bélától származtak. A megerősítés a megadományozottak érdemeinek figyelembe vételével történt. Ilyen érdemeknek számítottak a következő hűszolgálatok: a szentföldi hadjáratban való részvétel,⁴⁵ az egyházi kedvesség jósága által a Szentföldre induló királynak adott Gizella királynő aranykoronája,⁴⁶ Kálmán thüringiai küldetésében való részvétel⁴⁷, Gertrud lelki üdvösségéért az egyháznak adott birtokok,⁴⁸ a határvédelme.⁴⁹ Az egyház részére eleve megerősítette az adományokat. A világiak esetében

az elődöknek tett szolgálatok felülbírlása alapján döntött. Különösen a II. Andrásnak tett szolgálatok dominálnak, világos, hogy Bélának 1228-31 között számon kellett tartania II. András és környezete erejét, amely pusztá meglétével és politikai súlyával erősen korlátozta a visszavételt.

Az első hullámban a visszavétel során Béla régi és friss adományokat erősített meg nagy számban. Ez az egyik korlátozó tényező, jollehet Béla a meghirdetett elvéhez, az érdemszerinti birtokbiráshoz, ragaszkodik ezzel. A másik, a döntőbb tényező a visszavételkor sem szünetelő adományozás. Béla saját hiveinek adott privilégiumokat Erdélyben.⁵⁰ II. András pedig 1251-ben elkezdte fia politikájának felülbírlását és sorra adományozta újra a nehezen visszاسzerzett királyi javakat. IV. Béla ifjabb király a körülmények nagymérvű figyelembevételével hajtottavégre a restaurálást, mindenféle más kezdeményezéstől ekkor még elhatárolta magát, diplomatikusan örködött az egyházhoz és atyjához fűződő viszony épségén. Ilyen értelemben politikáját 1231-ben - II. András újraadományozásai előtt - eredményesnek tekinthette, amennyiben a magyarok szabadságának, a királyi hatalom tekintélyének felvirradásáról beszélt. Béla sikerei mégis átmenetiek, mert - mint említettük - II. András már 1231-ben nagy mértékben lerombolta eredményeit. Politikájának hatékonysága alatta maradt a tervezettnél. Ez tette szükségessé hatalomra jutása után a következetesebb visszavételt.

A második hullámban a visszavétel sokkal erőteljesebb volt arányában és mélységében. Annak ellenére, hogy továbbra is folyt az adományozás⁵¹ és történt bizonyos birtokok megerősítése, de ezek jóval ritkábban fordultak elő, mint az első hullámban.⁵² A kezdeti lendület azonban fokozatosan csökkent. Alighogy a visszaállítás befejeződését 1238-ban közölte,⁵³ sorra megkezdte az egyházi birtokok visszaadását, csupán töredékeket tartotta meg a várak kezén.⁵⁴ Ez következménye az egyháznak tett ígéretének, ti. a visszavétel befejeződése után gondoskodnia kellett a kárpótlásukról. Isten tisztelete és a

szent szék intése miatt visszaadta az ausztriai cisztercita rendnek, a szentmáriahegyi cisztercitáknak,⁵⁵ a jeruzsálemi ispotályosoknak⁵⁶ az elvett birtokaik nagy részét.

Az első visszalépést újabb követte, amikor a világiaktól való visszavételeket hatálytalanítani kezdte,⁵⁷ majd felülbirálta a földbirák döntéseit, amelyekben azok a várelemek javára pártosan döntöttek.⁵⁸

Összefoglalóan annyit mondhatunk, hogy a visszavett földek egy részét tartotta csak meg, a másik részét ismét eladományozta⁵⁹ vagy az egészet visszaadta.⁶⁰ Ez nagy visszatáncolás volt az eredeti célkitűzésekhez képest, sőt akad példa még teljesen érintetlen várföldek adományozására⁶¹ is. Meglehetősen hullámzó volt a királyi birtokpolitika, ugyanis több esetben a XIII. század eleji eladományozást 1236-39 között visszavétel, majd újra eladományozás követte.⁶²

Béla politikája 1239-től megváltozott, mert a várföldek restaurálása befejeződött, a Béla rátérhetett a várak és népeik kötelezettségeinek megállapítására. Eddig a fő hangsúly a várirtokok visszaszerzésén volt, ettől kezdve a várszervezet zilált viszonyainak rendezéséhez fogott.⁶³ Közben 1240-től meggyorsult a birtokok visszajutása magánkézbe.⁶⁴ Közvetlenül a tatárjárás előtt még javában tartott a warszervezet kötelezettségeinek rendezése, még 1241 februárjában is találunk erre példát.⁶⁵

Megállapítható, hogy IV. Béla fokozatosan visszalépett a következetes birtokpolitikától, mind az egyháznak, mind a világiaknak fokozatosan visszajuttatta birtokaikat. Politikája a visszavételek lezáródása után megváltozott. A várak restaurálásához kezdett, miközben a földek lassan ismét magánkézbe kerültek. A tatárjárás megszakította a várak restaurálásának folyamatát,⁶⁶ és meggyorsította a földek magánkézbe jutását.⁶⁷ A várirtok rekonstrukció sikertelensége, legalábbis gyér eredményei, a hullámzó és sokszor következetlennek bizonyuló királyi vonalvezetés szoros kapcsolatban van a királyi szövetségi politika e korbéli alakulásával, melynek elemzésére e dolgozat már nem térhet ki.

Jegyzetek

1. Krj. 592-es, 626-os számú jegyzete. /Itt és a következőkben a királyi okleveleket a kritikai jegyzékre való hivatkozással idézzük: Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1923-1930. Továbbiakban: Krj. 592, 626.stb./
2. Krj. 461, 597, 637, 690, 678.
3. Krj. 597, 688
4. Krj. 584.
5. W.VII.38. /Wenzel Gusztáv: Árpádkori Uj Okmánytár /továbbiakban: W./ VII. Pest, 1869./
6. Krj. 637.
7. Krj. 926.
8. Krj. 583, 584, 585, 461, 589, 591, 592, 593, 471, 595, 596,
9. Krj. 594, 607 + /+az oklevél hamis/
10. Krj.,. W.VII.22, 23, 24.
11. Krjk. 615 +, 616 +, 626, 627, 623, 620, 667, 688, 804, 926. és W. VII. 38.
12. W.VII. 46; Krj. 731.
13. HO.lt. 6/Nagy Imre - Deák Farkas - Nagy Gyula: Hazai Oklevéltár 1234-1536 /továbbiakban: HOKlt./ Bp. 1879. 6./
14. Krj. 667, 688.
15. Pauler: i.m. II.k. 173.
16. Krj. 592.
17. Krj. 626.
18. Krj. 471, 626, 637.
19. Krj. 583, 584, 585, 461, 589, 591, 593, 471, 596, 607 +, 616 +, 627, 623, 637, 667, 731, 804, 880, 926.
20. Ifj.Horváth János: P. mester és műve. Irodalomtörténeti Közlemények 1966.
21. Krj. 583, 595.
22. Krj. 589.
23. Krj. 444; HO. VII. 18. /Ipolyi Arnold-Nagy Imre-Véghely Dezső: Hazai Okmánytár /továbbiakban: HO./ VII.Bp. 1880.18./

24. Krj. 445.
25. Molnár József: A királyi megye katonai szervezete a tatárjárás korában. Hadtörténeti Közlemények, 1959/2. 228.
26. Krj. 589.
27. W.VII.25.
28. W.VII.26.
29. Fejér DD IV.1. 64. /Georgivs Fejér: Codex diplomaticvs Hungarie ecclesiasticvs ac civilis /Továbbiakban: Fejér C D/; HOKlt. 4./
30. Krj.628.
31. Krj. 636.
32. W.XI. 309.
33. Molnár József: i.m. 250-51.
34. W. VII. 25.
35. W. VII. 22.
36. Krj. 662.
37. Krj. 667.
38. Fejér DD IV.1.64.
39. W. VII.46
40. Krj. 667.
41. Fejér CD IV.1. 66.
42. Fejér CD IV.1. 67.
43. Ld. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza A - Cs. Bp., 1963. 848, 867, 873, 186.
44. Krj. 589.
45. Krj. 583, Vö. 382, 592.
46. Krj. 584 Vö. 383.
47. Krj. 593.
48. Krj. 495.
49. Krj. 597. Béla az Imre által adományozott malomhelyeket erősíti meg a határ védelmének feltételével.
50. Krj. 595.
51. Fejér CD IV.1. 64.
52. Krj. 623.
53. Krj. 637 "Végül pedig midőn országunk a megelőző és követő isteni kegy révén a szükséges állapotba már mintegy visszakerült, az egyháznak és kegyes helyeknek a javairól.... jóindulatuan gondoskodni fogunk."

54. Krj. 637.
55. Krj. 615 +
56. Krj. 637.
57. W. VII. 46.
58. Krj. 636.
59. Krj. 662.
60. Krj. 667.
61. Krj. 637. IV. Béla 1238-ban Weg és Hatvan birtokokat a temesi vármegyéből kiemelve, kivételt képezvén a vár officiálisai, akiket a vár számára visszatartott, a jeruzsálemi impotályosoknak adta.
62. U.o.
63. Krj. 678.
64. Krj. 690, 688.
65. Krj. 704.
66. Krj. 804. Az 1245-ben kiadott oklevélben előforduló "habitoribus eius castrensibus de medio sublatis quasi vacua remanserát" arra vonatkozik, hogy Billót II. András idő zakában várnépek lakták, tehát várföld volt, a II. András-féle eladományozás kivette a népeket a vár kötelekéből, a II. hullámban a várnépek visszaállítják az eredeti statusokat, azonban a tatárjárás következtében a föld megüresedett.
67. Krj. 731, 804, 880, 926.